

Mats-Peter Sundström

Att redigera Finsk-svensk ordbok

Som vi tidigare nämnt pågår arbetet på en finsk-svensk ordbok vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Projektet påbörjades i september 1986 och kom nästan på dagen tre år senare in i en ny fas, då forskningscentralen och förlagsaktiebolaget WSOY slöt ett avtal om samarbete kring det fortsatta arbetet med ordboken. Avtalet innebär att WSOY kommer med i projektet och stöder det med sina resurser. Till följd av detta kommer från och med årsskiftet 1990 fyra personer att arbeta med den finsk-svenska ordboken. Enligt nuvarande planer skall ett tryckfärdigt manuskript föreligga under senare hälften av 1993. Ordboken är tänkt att innefatta cirka etthundratusen finska uppslagsord med svenska motsvarigheter och exempelfraser.

Basen för den nya finsk-svenska ordboken är ett enspråkigt ordboksverk över finska språket kallat Suomen kielen perussanakirja. Även detta verk har utarbetats vid Forskningscentralen för de inhemska språken, och det skall enligt planerna vara färdigt år 1990. Den bärande tanken bakom Finsk-svensk ordbok är att de finska orden i Perussanakirja skall förses med ekvivalenter, alltså motsvarigheter, på svenska. Detta innebär att ordboken är något helt nytt inom finsk-svensk lexikografi, och alltså inte en omarbetning eller revidering av den stora klassikern, Cannelins finsk-svenska ordbok.

Cannelins ordbok

Behovet av en ny, brett upplagd finsk-svensk ordbok har länge varit stort, framför allt hos personer som yrkesmässigt sysslat med översättning från finska till svenska. Vi förfogar ju i dag över ett ypperligt ordboksverk mellan svenska och finska, professor Göran Karlssons Stora svensk-finska ordbok-

ken, vars tredje och sista band utkom så sent som år 1987. Men när det gäller ordböcker i motsatt riktning, alltså med finska som källspråk och svenska som målspråk är situationen en annan. Egentligen finns det bara ett enda större finsk-svenskt ordboksverk, nämligen den smått klassiska Cannelin-Hirvensalo-Hedlunds **Suomi-ruotsi suursanakirja Finsk-svensk storordbok**. Då detta verk både har spelat och fortsätter att spela en dominerande roll bland finsk-svenska ordböcker kunde det vara skäl att ge en kort presentation av verket.

I år har exakt hundra år förflutit sedan Knut Cannelin gav ut en rätt kortfattad finsk-svensk ordlista. Ordlistan utarbetades år 1908 till en fullständig ordbok, som ytterligare utvidgades i olika upplagor under de följande decennierna. År 1951 förelåg så den nionde upplagan, redigerad av Knut Cannelins son Aulis Cannelin. Vid det laget hade emellertid det första stora ordboksverket över finska språket, nämligen Nykysuomen sanakirja, börjat publiceras. I samband med det arbetet hade man gjort många nya rön om det finska

språket, och dessa rön skulle komma till synes också i finsk-svenska ordböcker. Det blev således nödvändigt med en "grundlig omarbetning" av Cannelins ordbok, för att här citera förläggarens egna ord. En sådan omarbetning gjordes först av Aulis Cannelin själv, därefter av kanslirådet Lauri Hirvensalo och slutligen av lektor Nils Hedlund. År 1976 gavs verket ut i sin tredje upplaga, ytterligare reviderad av Hedlund, och omfattade då nära 150.000 uppslagsord. Detta är den version vi använder i dag; när den fjärde upplagan utkom år 1984 var den enda förändringen i jämförelse med tredje upplagan att den finska titeln utbytts från **Suomalais-ruotsalainen suursanakirja** till **Suomi-ruotsi suursanakirja**. Följaktligen är det också en aning vilseledande att tala om "Cannelins ordbok", men här i artikeln skall för enkelhetens skull denna benämning användas.

Brister hos Cannelin

Jag har i det föregående ganska länge uppehållit mig vid den långa historiska utvecklingen bakom den ordbok av Cannelin vi använder i dag. Orsaken är främst att jag velat understryka att ordboken ingalunda är något hastigt tillkommet fuskverk. Detta bör sägas redan här, eftersom jag i det följande rätt ingående kommer att diskutera bristerna hos den.

Vilka är då de brister hos Cannelin som gjort en ny finsk-svensk ordbok angelägen i dag? Först kunde man nämna en omständighet som ordboken självfallet inte alls kan klandras för, nämligen tidsfaktorn. Eftersom tretton år redan gått sedan den nuvarande editionen av Cannelins ordbok utkom är det uppenbart att mycket har hunnit hända både i finskan och i svenskan sedan dess.

Det som en lekman kanske först kommer att tänka på är de nya ord som uppkommit i språket. De mest ytliga företeelserna bland de nyord som uppenbarat sig är de så kallade modeorden. För tretton år sedan kallade man till exempel inte journalister för **lämlar** i Finland, och inte firade man heller någon **konsumtionsfest**, i Sverige (men delvis även hos oss) kallad **köpfest**. Okända begrepp var också t.ex. det som i Sverige kallas **klippekonomi** och hos oss vanligen **kasinoekonomi**. Listan kunde självfallet byggas ut, men de här

exemplen får räcka. Det problematiska med sådana ord är emellertid om det över huvud taget lönar sig att ta med dem i en ordbok. Till modeordens natur hör ju att de har något dagsländeaktigt över sig, antingen till följd av att de själva blir nötta av för flitigt bruk eller av att de företeelser de beskriver blir inaktuella. Vi vet ju inte om vi kommer att använda ett begrepp som **kulutushuhla** om fem eller tio år. Och faller det begreppet ur bruk i finskan blir ju genast ord som **konsumtionsfest** och **köpfest** mindre centrala i en finsk-svensk ordbok.

Mera centrala är då de nya ord vi fått som en följd av den tekniska och samhälleliga utvecklingen under de senaste åren. Vi behöver bara tänka på hur datorn blivit ett redskap som allt fler kommer i kontakt med i sitt dagliga arbete. En annan "ordgenerator" är den offentliga sfären. En blick i Finlands författningssamling visar att det varje år kommer till långt över tusen nya lagar och förordningar och flera av dessa leder också till uppkomsten av ny terminologi, inte bara på snävt avgränsade specialområden utan också inom sektorer som berör gemene man. Värda att uppmärksamma är också de sätt på vilka den offentliga sektorn kommit att ingripa i den enskilda individens liv, till exempel genom utbyggnaden av nya sociala stödformer, expansionen av undervisningsväsendet etc. allt detta är fenomen som avsatt sina spår också i vår ordsfatt. Och karaktäristiskt för dagens läge i Finland är att många, oavsett modersmål, kommer i kontakt med alla dessa nyord via finskan. Det är inte lätt att i vart och ett fall få reda på vad de motsvarande orden heter på svenska. Och ordböckerna blir ofta sina användare svaret skyldiga, inte bara i fråga om specialterminologi utan också vad gäller sådana ord som mer eller mindre kommit att ingå i vardagsspråket kring vissa samhälleliga och/eller tekniska företeelser.

Språkliga onöjaktigheter

När det gäller att förbättra Cannelins ordbok är det dock inte bara en fråga om att tillägga aktuella uppslagsord och utmönstra sådana som blivit föråldrade. I ännu högre grad handlar det om att korrigera språkliga onöjaktigheter i fråga om de svenska ekvivalenterna till uppslagsorden. Under mitt arbete

med bokstaven L i det som skall bli den nya finsk-svenska ordboken har jag gjort jämförelser med hur finska uppslagsord på denna bokstav har behandlats hos Cannelin. Utgående från de iakttagelser jag då gjort har jag kommit till att det förekommer åtminstone sju typer av bristfälligheter hos Cannelin beträffande de svenska motsvarigheterna till finska uppslagsord.

Den första typen är sådana fall där någon väsentlig betydelse hos ett uppslagsord inte har kommit fram bland de svenska ekvivalenterna till uppslagsordet. Ett exempel på detta är ordet **kalvo**, där Cannelin saknar ekvivalent till ordet i bemärkelsen **stordia**. Ett annat fall, som kanske ter sig än mer iögonfallande, är uppslagsordet **lasku**, där Cannelin saknar det från skolans värld så välkända svenska ordet **tal**, alltså "räkneuppgift". Enda möjligheten att enligt Cannelin översätta en fras som:

Äiti, saimme kymmenen laskua läksyksi

skulle vara

Mamma, vi fick tio räkneexempel i läxa

Varje svenskspråkig kan ju själv bedöma hur pass sannolikt ett sådant uttryck vore i en skolelevs mun.

Den andra typen av språkliga brister i svenskan hos Cannelin hänger nära samman med den första. Det handlar om fall där uttryck översatts till svenska på ett sådant sätt att stilvärdet i den svenska översättningen i de flesta sammanhang inte motsvarar stilvärdet på finska. Under bokstaven L hittar vi till exempel i samband med verbet **laskea** en exempelfras **laskea vetensä** som i betydelsen "kasta vatten" översatts endast med **lâta sitt vatten**. Det svenska uttrycket har här en omisskännelig, smått situationskomisk ålderns patina. Det verkar naturligt på sin höjd i en kontext som denna

Vårdträdet var heligt. Ve den som (—)lät sitt vatten invid dess rot (ur Gustaf Näsströms "Forna dagars Sverige", skriven på 1940-talet)

men är omöjligt i en modern text, med mindre något slags effekt à la Grönköpings Veckoblad eftersträvas. Likväl har det givits som enda översättning till finskans **laskea vetensä** i den aktuella betydelsen, ett uttryck som på finska är stilistiskt fullt neutralt.

Överlag tycker jag mig märka allt tydligare, ju mera jag sysslar med finsk-svensk tvåspråkig lexikografi, att de finska verben ofta så att säga täcker ett bredare stilspektrum än verben i svenska språket. Med det menar jag att finskan tenderar att använda ett och samma verb oavsett texttyp (tidningsprosa, juridisk prosa etc.) och stilart, medan svenskan använder olika verb vid olika tillfällen. Hos Cannelin har det vid sådana finska verb ofta gått på det sättet att man som svenska ekvivalenter erbjudit verb som tillhör en högre stilsfär eller ett ålderdomligt språk, medan det moderna vardagsspråket kommit mer i skymundan. Ett extremt exempel på detta är adjektivet **tarpeellinen** där som första översättningsalternativ erbjuds **nödig** och först i andra hand **nödvändig**!

"Närapå-svenska"

Ett tredje fall ser vi de gånger då Cannelin ger en "närapå-svensk" motsvarighet, som likväl inte är fullständigt korrekt svenska. Exempel på detta under bokstaven L, fortfarande med **laskea** som uppslagsord, är frasen **laskea verkkoja** som översatts med **sätta ut nät**. Inga av de svenska ordböcker som konsulterats ger dock vid handen att man använder något annat på idiomatisk svenska än **lägga nät**. Det som skett vid tillkomsten av det svenska uttrycket hos Cannelin är troligen en sammanblandning av två svenska uttryck **sätta ut fällor (snaror)** och **lägga nät**.

Om det råder stor sannolikhet för att två eller flera ord skall uppträda tillsammans med varandra i ett språk talar man inom språkvetenskapen ibland om att orden bildar en kollokation. Ta som exempel substantivet **nät**: om det står som objekt i en sats som talar om att man placerar ut näten i vattnet för att fiska med dem, är predikatsverbet i det fallet just **lägga**, inte **sätta ut** och knappast heller något annat. Många exempel på "närapå-svenska" hos Cannelin beror just på osäkerhet om de regler som gäller för kollokationer på svenska. Till saken hör dock att språkvetenskapen har rätt liten explicit kännedom om sådana. Infödda svenska språkbrukare och personer som förvärvat sig en nästan modersmålsaktig kompetens i svenska har rent intuitivt en uppfattning om vilka kollokationerna är, men denna kunskap har sällan for-

maliserats i ordböcker. Och brott mot veder-tagna kollokationsregler skapar i vissa fall bara en vag känsla av att språkets regler på något sätt brutits, utan att man direkt kan sätta fingret på vad felet består i. Detta kan illustreras med ett annat exempel från Cannelin, denna gång frasen **laskea matkustajat maihin**. Cannelins översättning är här **landsätta passagerarna**. Det var inte förrän jag slog upp i Svensk ordbok, utgiven år 1986, som jag fick klart för mig vari det onöjaktiga bestod: verbet **landsätta** används ofta i förbindelser med militära operationer. Att landsätta vanliga fredliga passagerare verkar därför något sökt - man nöjer sig med att sätta dem i land.

En fjärde, mindre allvarlig typ av brister hos Cannelin är en ibland uppträdande tendens till stereotypering av de svenska motsvarigheterna. Den kommer till synes på så sätt att man inte tagit med ord som är ungefärligen synonyma till de ekvivalenter som givits. Att uppslagsordet **laari** fått endast **lår** som svensk motsvarighet och inte **binge** är knappast någon svårare försummelse. Något annorlunda är det kanske i det att **laskea aseensa** översatts endast med **lägga ned vapnen** och inte med det kanske vanligare **sträcka vapen** (som symbolisk beteckning för en kapitulation). Och en klar brist kommer till synes i att verbet **jatkua** inte inkluderar det vanliga svenska **pågå** bland sina motsvarigheter, inte heller **hålla på** eller **hålla i**.

Som en femte typ, som av allt att döma lyckligtvis är rätt sällsynt, kan man räkna de direkta felaktigheterna i sak bland översättningarna till svenska. Ett exempel är flygtermen **laskukiito** som översatts till svenska med **rullsträcka**. Till saken hör emellertid att man med **laskukiito** inte åsyftar själva den erforderliga längden på landningsbanan utan något helt annat, nämligen den rörelse ett flygplan utför längs banan efter att det tagit mark. En kontroll med en svensk uppslagsbok i teknik gav vid handen att denna rörelse på svenska kallas **landningsrullning**. Felöversättningar av detta slag skulle här skapa brott i kommunikationskedjan — man kan ju jämföra hur det skulle se ut i ett exempel som detta:

*laskukiidon aikana lokki imeytyi moottoriin
under rullsträckan sögs en mås in i en motor*

I vissa fall är de översättningar som pre-

senteras av Cannelin inte bara oriktiga. De representerar dessutom ord som över huvud taget inte finns i svenska språket. Under bokstaven L påträffar vi som exempel på detta ordet **förarflykt** som motsvarighet till **liikenne-pako** ("smitning från olycksplatsen efter en trafikolycka"), samt **affärskulturell** som motsvarighet till **liikesivistyksellinen**. I enstaka fall kan dessa för Cannelin unika ord få en verkligt dråplig utformning, som när **hurrikaani** (= orkan) översatts med **hurrikan**, eller **kurkumapaperi** (= gurkmejepapper) blir **kurkumapapper**. För balansens skull bör det dock upprepas att översättningar som dessa bör tolkas som regelrätta olycksfall i arbetet och inte som representativa för den generella standarden på de svenska motsvarigheterna hos Cannelin.

Slutligen, som sjunde typ av bristfälligheter, bör påpekas att Cannelin då och då övergeneraliserat betydelsen hos sina svenska ekvivalenter. Detta kan illustreras med översättningen till **liikennekelpoinen**, nämligen **trafikabel**. Man kan ju mycket väl tala om en trafikabel väg, medan däremot ett fordon inte kan vara trafikabelt.

Att så här noggrant redogöra för brister och onöjaktigheter hos Cannelin kan för all del upplevas som att slå in öppna dörrar i dagens läge, då en ersättande ordbok redan är under arbete. Det detaljerade nagelfarandet kan dock ha sitt berättigande som en generell varning mot alltför stark tillit till ordböcker.

Ny ordbok — nya krav

Nu gäller det alltså att erbjuda en finsk-svensk ordbok som i möjligaste mån skall svara mot tidens krav och kunna stå till tjänst med ett **naturligt** och **allmänsvenskt** språk. För att kunna lyckas med den uppgiften är det framför allt tre aspekter man måste beakta. Det första är att de ekvivalenter som ges till finska uppslagsord verkligen representerar språket av i dag. Det betyder inte att ålderdomliga ord skall bannlysas ur texten — det vore en pietetslös handling mot vårt svenska språk — men de skall tas in med återhållsamhet, och det skall också framgå att de är mindre brukliga i dag. Det andra är att det i långt högre grad än hos Cannelin skall illustreras med exempelfraser hur orden betar sig i så naturliga sammanhang som möjligt. Det

tredje är att de svenska ekvivalenterna skall ha granskats av sverigesvensk språkexpertis som en garanti för att de verkligen representerar en sådan svenska som är gångbar över hela det svenska språkområdet och inte bara i Finland. Det här är en väsentlig och omfattande aspekt som jag skall återkomma till senare.

Vad den första aspekten beträffar — kravet på modernt och naturligt språk — har vi fått några utomordentliga hjälpmedel på sista tiden. Jag tänker då närmast på de tre ordböcker som alla utgavs i Sverige år 1986, nämligen Svensk ordbok, Bonniers svenska ordbok och den elfte upplagan av Svenska Akademiens ordlista. I dessa tre finns dagens svenska språk beskrivet på ett uttömmande sätt. I synnerhet Svensk ordbok har dessutom rikligt med exempel som visar hur olika ord beter sig i olika språkliga omgivningar. — En annan källa till kontakt med det levande nutidsspråket i Sverige är t.ex. sverigesvenska dagstidningar. Utan att alls vilja förringa betydelsen av vårt finlandssvenska modersmål måste man dock medge att det kvantitativt största nyskapandet för svenska språkets del sker i Sverige, och det är dessutom en målsättning för den finlandssvenska språkvården att söka se till att svenskan i Finland i så stor utsträckning som möjligt utvecklas i likhet med svenskan i Sverige. Självfallet är det också en stor fördel att kunna arbeta i nära samarbete med den finlandssvenska språkvården. Uttrycket "nära samarbete" kan här tolkas i sin mest konkreta bemärkelse, eftersom den finlandssvenska språkvården har sina arbetsrum vägg i vägg med redaktionen för den finsk-svenska ordboken. Dessutom kan ordboksredaktörerna när som helst under kontorstid sätta sig i förbindelse med Svenska språknämnden i Stockholm och inhämta nämndens åsikter i språkfrågor. Således kan man konstatera att alla yttre faktorer borgar för att den finsk-svenska ordboken skall kunna bryta med den tidigare tendensen att kritiskt bjuda ut föråldrat och provinssiellt språk.

Belysande exempel

En central fråga vid redigeringen av ordboken är användningen av exempelfraser. Frågan är då om det alls är nödvändigt att ta

med svenska exempelfraser för att belysa användningen av ett ord. Räcker det inte med att bara ange olika översättningsalternativ, vilket Cannelin mestadels gjort? En blick på den finska utgångsfrasen nedan samt på dess tre översättningsalternativ till svenska visar att förfaringssättet har sina brister:

jäädä jalkoihin bli nertrampad, bli överkörd, falla offer för

Det är uppenbart att de tre svenska översättningsalternativen inte är fritt utbytbara sinsemellan. För en som saknar förkunskaper i finska kan det till och med förefalla som om de svenska uttrycken inte alls har någonting gemensamt. De kan dock alla, beroende på textsammanhanget, användas vid återgivandet av den finska frasen **jäädä jalkoihin**, såsom framgår av exemplen nedan:

pieni lapsi jäi hurjistuneen kansanjoukon jalkoihin

ett litet barn blev nertrampat av den rasande folkhopen

poliittinen moraali jäi tarkoituksenmukaisuuden jalkoihin

den politiska moralen blev överkörd av ändamålsenligheten

maa jäi sodan jalkoihin

landet föll offer för krigets härjningar

Det gäller för ordboksredaktören att då han konfronteras med det finska uttrycket sätta sig in i vilka olika sammanhang det kan användas och hur det vid vart och ett tillfälle kunde översättas till svenska. Här har man inte alltid hjälp av de exempelfraser som redan finns i manuskriptet till Perussanakirja. Detta beror inte på någon uraktlåtenhet från ordbokens sida. I stället är det en fråga om att det ofta vid ett givet uppslagsord inte är relevant att ha lika många exempelfraser i en enspråkigt finsk som i en tvåspråkigt finsk-svensk ordbok. Låt oss som illustration ta ordet **liikaa**. För att exemplifiera användningen av detta ord i bemärkelsen "för mycket" för användare av en enspråkigt finsk ordbok behöver man inte så många exempel, då konstruktionssättet genomgående är detsamma. Vill man däremot visa vilka möjligheter som står till buds vid översättning till svenska ställer sig saken strax annorlunda. Vi har nämligen i vissa fall i svenska språket en

alternativ konstruktion med förleden **över-** som kan användas parallellt med adverbialet **för mycket**, såsom i fallen

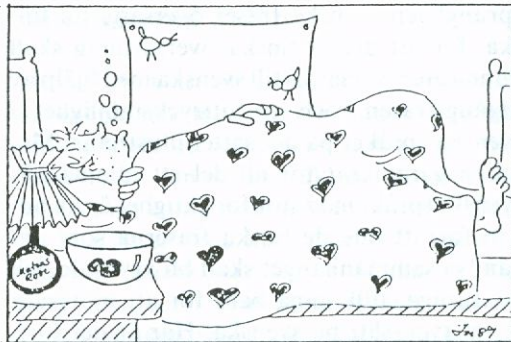
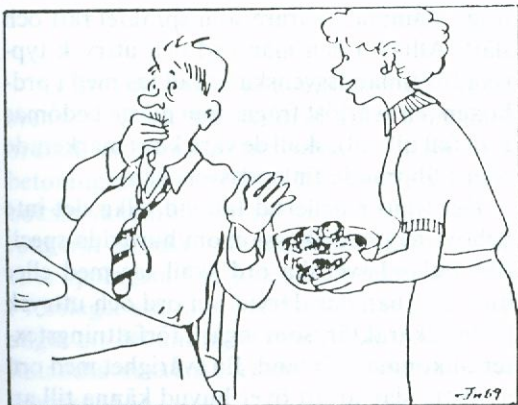
korostaa liikaa **betona för mycket/över-**
 betona

hyödyntää liikaa **exploatera för mycket/**
 överexploatera

Denna konstruktion kan dock inte användas överallt: vi har till exempel inget **överbäxa** som parallellform till **växa för mycket**. Här kommer det an på ordboken att försöka redogöra så uttömmande som möjligt för de fall när en konstruktion med **över-** står till buds.

Ännu vanskeligare blir det, för att fortfarande hålla sig till uppslagsordet **liikaa**, när vi i vissa fall har parallella konstruktioner på svenska utan att betydelseerna är helt synonyma. Ett gott exempel är uttryck som **förläsa sig på ngt** eller **föräta sig på ngt**. Bägge anger de till sin grundbetydelse att man läst respektive ätit för mycket av någonting. Men att äta för mycket jordgubbar är ju inte riktigt det samma som att föräta sig på jordgubbar. Det senare betyder, enligt Svensk ordbok, att man ätit så mycket av dem att man inte vill ha mera, men har också betydelsen av att man ätit så pass mycket att det medfört någon negativ, direkt fysisk konsekvens såsom illamående. Med hjälp av lämpligt valda exempelfraser kan dessa betydelsenysanser komma fram:

*olen syönyt luumuja kyllästymiseen saakka
jag har förätit mig på plommon och blivit
trött på dem*

*hän on syönyt liikaa luumuja ja on nyt vuoteenomana
han har förätit sig på plommon och ligger nu
till sängs*

Som synes är det endast den andra av de finska exempelfraserna som hör hemma under uppslagsordet **liikaa**, medan den första lämpligen kan inordnas under uppslagsordet **kyllästyä**.

Var hämtar man då lämpliga exempelfraser? En ypperlig källa är den tidigare omtalade svensk-finska ordboken av Göran Karlsson. När man vid ordboksredigeringen vill undersöka om något visst svenskt ord lämpar sig som översättning till ett bestämt finskt uppslagsord kan man slå upp det svenska ordet hos Karlsson och får då vanligen också en svensk exempelfras som översatts till finska. Denna finska översättning kan då tjäna som grund för tillskapandet av en motsvarande exempelfras på finska för användning i den finsk-svenska ordboken. Av upphovsrättsliga skäl är det nämligen knappast tillrådligt att frasen i fråga övertas direkt från Karlssons ordbok — dess exempelfraser utgör ju resultatet av en insamlings- och urvalsprocess som verkets rättsinnehavare rimligtvis har upphovsrätten till.

En annan källa är givetvis excerpering på egen hand av finskspråkigt källmaterial. Här är det i praktiken dagspressen som kommit till användning, framför allt för att den erbjuder en så mångsidig bild av dagsaktuell språk. Dessutom excerpas även sverigesvensk dagspress, på jakt efter nya ord och uttryck som kunde lämpa sig som ekvivalenter till finska uppslagsord. Denna metod är dock ganska riskabel eftersom den förutsätter ett slags bakvänt tillvägagångssätt. Ur-

sprungligen svenska fraser översätts till finska, för att denna finska översättning skall kunna återöversättas till svenska med hjälp av utgångsfrasen, och en uttrycksmöjlighet i svenska språket på det sättet illustreras. Metoden garanterar för all del ett idiomatiskt svenskt språk, men stor försiktighet är av nöden för att inte de finska fraserna som används i sammanhanget skall bli krystade och onaturliga, tillkomna bara för att motsvara ett uttryckssätt på svenska. Här är det fortlöpande samarbetet med finska språkbyrån till stor hjälp.

Hurdana skall då de goda exempelfraserna vara? I en insändardebatt om språkriktighetsfrågor, förd i Helsingin Sanomat vintern 1987, motiverade en av deltagarna det förtjänstfulla i sina åsikter med att hans exempel minsann var exempel tagna ur det levande språket och inte några ordboksexempel. Här kommer det fram en ganska vanlig syn, nämligen den att ordböckernas språk är förkonstlat. På senaste tiden har det gjorts rätt revolutionerande försök att avhjälpa denna brist, särskilt då inom den s.k. COBUILD ordboken, en enspråkig ordbok över engelska språket. Där har alla exempelfraser plockats ur en textmassa som samlats ihop ur tidningar, böcker och annat skriftligt material, utgivna under de senaste tio åren. Denna tendens att uteslutande ha autentiska exempelfraser blev dock föremål för rätt skarp kritik i ordboks-facktidsskriften *International Journal of Lexicography* sommaren 1989. Det påpekades då att de autentiska exempelmeningarna ofta är så långa och komplicerade att själva det ord eller den fras vars bruk de skall illustrera kommer i skymundan.

Vid de tillfällen då det varit nödvändigt att komplettera exempelfraserna i Perussanakirja med material från annat håll har principen framför allt varit att de autentiska fraserna beskurets så långt det varit möjligt utan att själva det väsentliga språkinnehåll man velat illustrera gått förlorat. Textens innehåll måste också uppmärksammas vid val av exempelfraser. De fraser som ingår i ordboken får inte kunna tolkas som ställningstaganden till förmån för någon politisk eller religiös åsikt, nedsättande mot viss folkgrupp eller könsdiskriminerande och får heller inte erbjuda direktreklam för något företag. Detta har förvisso ingenting med språk i inskränkt bemärkelse att göra, men måste likväl obser-

veras med tanke på att ordboken i ordets mest bokstavliga bemärkelse vänder sig till den stora allmänheten.

Allmänsvenskt kontra specifikt finlandssvenskt

Den tredje aspekten att anlägga på ordboksarbetet är strävan i riktning mot allmänsvenskhet. Under de senaste åren har man i särskild grad uppmärksammat det faktum att finlandssvenskan i flera avseenden skiljer sig från svenskan i Sverige. Denna nya aktpågivenhet har dessvärre ofta fått ett drag av överdrivenhet och sensationalism över sig, i vissa fall till den grad att finlandssvenskan påstås vara ett språk för sig. Alldeles särskilt har man förbisett den omständigheten att man i Finland förutom de finlandssvenska säruttrycken ofta nog både känner till och använder sådant språk gods som är gängse också i Sverige. Men utvecklingen har haft det goda med sig att vi fått upp ögonen för att en del av de uttryck vi använder i vår svenska inte är kända i Sverige, och att följaktligen behovet av samarbete med svenskt språkvårdsfolk är stort just vid ett ordboksarbete som detta. Kommande ordboksanvändare skall således kunna ställa krav på att de svenska ord och uttryck man erbjuder dem verkligen representerar en svenska som är gångbar över hela det svenska språkområdet. Låt oss ta som exempel en person som med tanke på bokmarknaden i Sverige översätter ett litterärt verk från finska till svenska. Om kritiker i Sverige finner ord i översättningen som de inte känner igen från sitt eget språk kommer de knappast att betrakta möjligheten av att dessa ord kunde höra hemma inom en regional variant av svenska språket, utan orden i fråga stämplas snarare som språkfel rätt och slätt. Alltså: i den mån ord och uttryck typiska för finlandssvenskan skall tas med i ordboken (en svårlöst fråga, som måste bedömas från fall till fall), skall de vara klart markerade som tillhörande finlandssvenskan.

Det finns emellertid fall vid vilka det inte behövs någon diskussion om huruvida specifikt finlandssvenska ord skall tas med eller inte. Det handlar därvid om ord och uttryck av termkaraktär, som ingår i författningstexter tillkomna i Finland. En svårighet med ord av detta slag är att över huvud känna till att

det används olika uttryck i Sverige och i Finland. Här gäller regeln att varje term som hör till den offentliga sfärens språk måste miss-täckas för att ha olika utformning på respektive håll. Detta leder till tidsödande, men nödvändiga undersökningar framför allt i lag- och förordningstext. För att anföra några exempel: ordet **laivapäiväkirja** hade hos Cannelin översatts med **skeppsdagbok**, och detta ord återfanns även på svenska i finländsk lagstiftning. Det visade sig emellertid att ordböcker över svenska språket även kände till ordet **skeppsjournal**. Nu kunde följande hypotes formuleras: Var det kanske så att den officiella termen i Sverige var **skeppsjournal**? Sveriges rikes lag, editionen av år 1987, gav en hänvisning till det lagrum där skeppsdagböcker omtalas, och en fortsatt kontroll visade att **skeppsdagbok** var det officiella ordet också i Sverige. Alltså kunde den erbjudna översättningen med fog betraktas som allmänsvensk.

Annorlunda blev fallet med finskans **lihan-tarkastamo**. Med utgångspunkt i uppslagsordet **köttbesiktning** i sakregistret till Finlands lag uppletades Lag om köttbesiktning (1960/160) av vars femte paragraf det framgick, vid en jämförelse med den finska texten till samma lagrum, att det svenska ordet i Finland är **köttbesiktningsstation**. Men var detta ord det brukliga även i Sverige? Av Sveriges rikes lag framgick det att den i Sverige brukliga termen är **köttbesiktningsbyrå**. Artikeln om det finska uppslagsordet kom därför att få följande utformning

lihan-tarkastamo Suom. köttbesiktningsstation | -[t]ʃw:n | ~en ~er **Ruots.** köttbesiktningsbyrå | byrå: | ~n ~er

Av artikeln ovan framgår också att Finsk-svensk ordbok till skillnad från Cannelins ordbok eftersträvat att erbjuda uttals- och betoningsangivelser till hjälp för finska ordboksanvändare. Som norm för uttalet har då fungerat Svenska Akademiens ordlista, den elfte upplagan. Tje-ljudet har betecknats med t-förslaget satt inom sådana parenteser som anger att det antingen kan finnas med (som i finlandssvenskan) eller utelämnas (som i rikssvenskan).

Datorbaserad ordbok

En ordbok är, för att alludera på titeln till en berömd femtiotalroman, något av räddaren i nöden, ett verk man anlitar då man upplever att den egna språkliga kompetensen behöver ett komplement. Men en ordbok kan omöjligtvis erbjuda lösningar i alla kommunikationssituationer. Varför är det så? Det första och mest uppenbara svaret står att finna i språkets snart sagt oändliga rikedom. Det är väl knappast vanligt att någon enskild språkbrukare skapar direkt nya ord, men däremot kan de redan existerande orden användas i en så kalejdoskopiskt förvirrande mångfald av situationer och sammanhang att det vore omöjligt att förutse dem alla, oavsett hur mycket utrymme man hade till förfogande inom ramen för sin ordbok. Dessutom förändras språket ständigt. En språkforskare har mycket träffande sagt att en ordbok är en bok i imperfektum, med avseende på ordbokens beklagliga tendens att i vissa hänseenden vara föråldrad redan innan den kommit ut. Här har den finsk-svenska ordboken i alla fall fördelen av att vara datorbaserad, så att ändringar och revisioner för kommande upplagor jämförelsevis snabbt går att genomföra.

Det finns även andra orsaker till att en ordbok inte svarar mot publikens förväntningar. Då bör framför allt nämnas problemet med ord som hör till något av de otaliga fälten av tekniska fackområden. Vilka av dessa ord som skall anses tillräckligt kända och utbredda för att kunna inkluderas i en ordbok över allmänspråket är givetvis en svår avvägningsfråga. I Finsk-svensk ordbok har problemet fått den lösningen att där huvudsakligen tagits med endast de facktermer som finns upptagna i Perussanakirja. Hur pass representativt det urvalet är blir sedan en fråga som i sista hand kommande ordboksbrukare får avgöra.

En annan grupp av ord där ordboken inte kan hjälpa ordboksanvändaren är vad man brukar kalla de kulturbundna orden. De får självfallet allt större betydelse ju större avståndet är mellan de kulturer de respektive språken uttrycker, men även mellan finska och svenska kan svårigheter ibland uppstå. Ett gott exempel på detta är terminologin kring det typiskt finska bobollsspelet.

Slutligen har vi en faktor som vållar lexikograferna åtskilligt med huvudbry. Det är

det fenomen som den tjeckisk-amerikanske lexikografen Ladislav Zgusta kallat "lexical anisomorphism", vilket innebär att föremål och fenomen kan ha beskrivande ord på ett språk men inte nödvändigtvis på ett annat. Ett gott illustrationsexempel är finskans verb **jossitella** (till *jos* 'om') — vad är väl det på svenska? Svaret är att någon generell översättning inte finns, utan att olika möjligheter måste prövas utgående från kontexten. Vid översättningar mellan finska och svenska märks detta fenomen i synnerhet på de bildliga uttryckens område. Under bokstaven L kan vi plocka några rätt drastiskt målade finska uttryck: **lasikantinen laulukirja, lentää kuin leppäkeihäs, loppua lyhyeen kuin kanan lento** och jämföra dem med de onekligen något mattare svenska översättningarna **brännvinsflaska, flyga ut så det visslar om det och få ett brådstörtat slut**. Också svenskan har sina bildliga uttryck som saknar finska motsvarigheter. Hur skulle man exempelvis översätta dessa uttryck till finska med bibehållen bildspråklighet: **falla i farstun för något, gå på i ullstrumporna, traska patruillo**? Det sista av

de tre uttrycken har jag stött på endast i sverigesvensk text och det har betydelsen "o-självständigt följa andras mönster". I sådana fall nödgas ordboksredaktören helt enkelt böja sig för språkets realiteter och såsom ekvivalent erbjuda en neutral icke-bildlig översättning eller en bildspråklig omskrivning. Ty även om ordboksredigering har sagts vara en skapande verksamhet får den inte innebära språkligt nyskapande utan ordboksbrukaren måste få upplysning om vad som de facto redan är brukligt i målspråket.

Arbetet med att redigera en ordbok kunde egentligen beskrivas med samma ord som den svenske författaren Olof Lagercrantz beskrivit konsten att läsa, nämligen såsom "konsten att vraka med urskillning". Detta arbete utförs i ständig medvetenhet om att fullkomlighet i fråga om slutprodukten är en definitorisk omöjlighet. Ändå har ordboksredigerandet mycket att ge i fråga om tillfredsställelse, då det i högsta grad bidrar till att förstärka människors möjligheter till inbördes kommunikation.

Den nytillsatta redaktionen för den finsk-svenska ordboken har följande sammansättning:

Huvudredaktör: Birgitta Romppanen, lektor i finska vid Stockholms universitet och f.d. svensk kulturattaché i Finland.

Redaktörer: Ilse Cantell, Nina Martola och Mats-Peter Sundström.